

MOGUĆNOSTI STJECANJA ZNANJA I SPOZNAJA O PRIRODNOJ I KULTURNOJ BAŠTINI U OSNOVNIM ŠKOLAMA REPUBLIKE HRVATSKE

Zdenka Čukelj

Poslijediplomski doktorski studij ranog odgoja i obveznog obrazovanja
Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Savska 77
10 000 Zagreb
e-mail: zdenka.cukelj@zg.t-com.hr

Sažetak

U članku se analizira ostvarivanje izvanučionične nastave u osnovnim školama Nizinske i Primorske Hrvatske te mogućnosti sudjelovanja učenika od V. do VIII. razreda u upoznavanju okoliša, odnosno prirodne i kulturne baštine u zavičaju.

Istraživanje je provedeno na reprezentativnom uzorku 230 osnovnih škola Nizinske i Primorske Hrvatske koje pohađa 55.374 učenika od V. do VIII. razreda.

Istraživanjem je utvrđeno: da se većina učenika upoznaje s okolišem lokalne sredine na redovnoj nastavi; u obje se prirodno-geografske regije ostvaruje izvanučionična nastava na kojoj se upoznaje kulturna baština, a najčešće je vezana uz upoznavanje usmene i pisane baštine te dvoraca i utvrda; u osnovnim se školama rjeđe ostvaruje izvanučionična nastava na kojoj se učenici upoznaju sa spomenicima prirode, tlom, jezerima i rijekama te većina učenika nema mogućnosti stjecanja znanja i spoznaja o njima u neposrednoj stvarnosti; o društveno-gospodarskim obilježjima uči sel/poučava u većini škola nizinskog i primorskog dijela Hrvatske; najzastupljeniji su projekti s temama o kulturnoj baštini te je u njih uključeno najviše učenika. Prema rezultatima istraživanja zaključeno je da se u osnovnim školama Nizinske i Primorske Hrvatske ostvaruje izvanučionična nastava na kojoj učenici stječu znanja, spoznaje i vještine o okolišu zavičaja, te da između i unutar prirodno-geografskih regija Republike Hrvatske, postoje razlike u mogućnostima učenika u upoznavanju prirodne i kulturne.

Ključne riječi: *okoliš, prirodna i kulturna baština, izvanučionična nastava, projektna nastava*

1. UVOD

Čovječanstvo je suočeno sa sve većim razlikama između i unutar nacija jer se povećava glad, siromaštvo, bolesti i nepismenost, a sve je ugroženiji i ekosustav, u kojem ovisi budućnost čovječanstva. Kako bi se poboljšao životni standard i zaštitio ekosustav, potrebno je djelovati ne samo na lokalnoj već i globalnoj razini (Agenda 21, UNCED, Rio de Janeiro, 1992). Iako je odnos čovjeka, prirode i njegova okoliša moguće pratiti u povijesnom

kontekstu od antičkih mislilaca do danas (Anđić, 2007), pojam okoliša i ciljevi odgoja i obrazovanja o okolišu mijenjaju se tijekom vremena kao i samo poimanje okoliša.

Pojam okoliša „ima kompleksno ekološko značenje, tj. obuhvaća prirodnu osnovu i društvenu modifikaciju“ (Matas, 2001:10). Najčešće je definiran kao „prirodno okruženje: zrak, tlo, voda i more, klima i živi svijet u ukupnosti uzajamnog djelovanja. Okolišu se pridodaje i kulturna baština kao dio okruženja kojeg je stvorio čovjek“ (Đikić, Glavač i sur., 2001:283), odnosno okoliš čini prirodno okruženje „u ukupnosti uzajamnog djelovanja i kulturna baština kao dio okruženja, koje je stvorio čovjek“ (Cvitanović 2002:348).

Geografski okoliš sadržajno je slojevitiji i kompleksniji od prirodnog. On „sadrži prirodni i preoblikovani prostor, uključujući tu stanovništvo zajedno s mrežom njegovih proizvodnih, gospodarskih, naseobenih i kulturnih ustanova i sredstava, čemu osim toga treba dodati socijalne djelatnosti obranu, sigurnost, upravu i usluge“ (Bognar i Pécsi, 2003:37).

Do šezdesetih godina dvadesetog stoljeća o okolišu se u politici relativno malo raspravljalo, a danas je jedna od najznačajnijih tema (Carter, 2004) te se o njemu poučava/uči na različitim razinama odgoja i obrazovanja. Sadržaji vezani uz okoliš sastavni su dio nastavnih planova i programa, odnosno kurikulumu država svijeta. U odgojnom i obrazovnom radu najčešće se koriste pojmovi odgoj i obrazovanje za okoliš te obrazovanje za održivi razvoj.

Odgoj i obrazovanje za okoliš definira se kao „proces koji se bavi ekološkim problemima u užem smislu“ (Uzelac i Pejčić, 2004:33), a „uzima u obzir aktualno kulturološko, gospodarsko i socijalno okruženje u kojem čovjek živi i razvija svoje potrebe i aktivnosti i koje on na određen način oblikuje i mijenja“ (Matas, 2004:14).

Pojam održivog razvoja najčešće je definiran kao „razvitak koji zadovoljava potrebe postojećih naraštaja bez ugrožavanja izgleda budućih naraštaja na primjereno zadovoljavanje njihovih potreba (WCED u Rogić, 2003:362). Zbog društvene, gospodarske i kulturne dimenzije, cilj koncepta održivog razvoja je povećanje javne svijesti o problemima u regiji, pronalaženje mogućih rješenja, aktivno uključivanje pojedinca u zaštitu okoliša te razborito i racionalno korištenje prirodnih resursa. U strateškim dokumentima s konferencije u Stockholmu (2000) i Vilniusu (2005) navodi se, kako je odgoj za okoliš i održivi razvoj moguće ostvariti samo multidisciplinarnim i interdisciplinarnim istraživanjima vezanim uz stvarni život, što može utjecati na izmjene kurikulumu i metoda poučavanja (Ujedinjeni narodi, 2005).

U državama Europske unije: ciljevi odgoja i obrazovanja za okoliš i/ili održivi razvoj definirani su u nacionalnim kurikulumu nastavnih predmeta ili predmetnih područja, a ostvaruju se: posebnim nastavnim temama, posebnim programima ili kroskurikulumskim temama u koje su uključeni učenici različite dobi (Stokes, Edge i West, 2001).

U Republici Hrvatskoj u Nastavnim planom i programom za osnovnu školu, predviđeni su integrativni odgojno-obrazovni sadržaji, a jedan od njih je „Odgoj i obrazovanje za okoliš i održivi razvoj u osnovnoj školi“. Škole mogu osmisliti sadržaje i teme koje će ostvariti u izvannastavnim aktivnostima, integriranom nastavom ili kroz školske i/ili međunarodne projekte (GLOBE, SEMEP, EKO – škole) i/ili nacionalne programe

(npr. Mladi čuvari prirode), a u njihovu realizaciju mogu uključiti lokalnu zajednicu, roditelje, stručne institucije, udruge i gospodarske tvrtke (Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, 2006).

Ciljevi odgoja i obrazovanja za okoliš i održivi razvoj ostvaruju se različitim metodama i oblicima rada u i izvan škole. Izvanučionična nastava ima osobitu važnost u stjecanju i proširivanju znanja i spoznaja o okolišu, odnosno o prirodnim i društvenim vrijednostima i različitostima u okolišu te njihovoj međusobnoj povezanosti (Cvitanović, 2002) i ranjivosti, „koja je najčešće posljedica čovjekovih zahvata u prirodne procese“ (Vovk Korže i Lipovšek, 2004:65). „Izučavanjem međusobnih interakcija između živih bića i njihovog prirodnog okoliša“ razvijaju se stavovi vezani uz zaštitu prirode „koja danas najčešće podrazumijeva održavanje i negu prirodnih krajolika u skladu s ekološkim zakonitostima i prema društvenim potrebama“ (Kerovec i Mihaljević, 2004:3).

Izvanučioničnu je nastavu moguće ostvariti na različitim mjestima, izvan i u sredini u kojoj je smještena škola, a ovisno o planiranim ciljevima i zadaćama najčešće se ostvaruje terenskim radom u kojem učenik i učitelj zajednički uče, prakticiraju i rade uz aktiviranje što različitih „osjetila, glave, osjećaja, ruku, nogu, očiju, ušiju, itd.“ (Gudjons 1987. u Terhart, 2001:185), tj. otkrivanjem, istraživanjem i rješavanjem problema ili projektnom nastavom. „Projekt predstavlja zajednički pokušaj nastavnika i učenika da život, učenje i rad povežu tako da se društveno značajan i s interesima sudionika povezan problem zajednički obradi (=proces) i dovede do rezultata (=produkta) koji za sudionike ima uporabnu vrijednost te je vrlo učinkovit za ostvarivanje složenih ciljeva učenja. Potiče na interdisciplinarni pristup radu i misaono povezivanje. Projekti imaju i motivirajući učinak na samoorganizirano učenje te mogućnost otvaranja škole (Meyer, 2002:180). Budući da učenici na projektnoj i izvanučioničnoj nastavi stječu znanja i spoznaje te razvijaju stavove i vještine, navedene metode/strategije, imaju neprocjenjivu vrijednost u ostvarivanju ciljeva odgoja i obrazovanja za okoliš i/ili održivi razvoj.

2. ISTRAŽIVANJE

2.1. *Ciljevi i problemi istraživanja*

Istraživanjem se željelo utvrditi postoje li razlike između osnovnih škola Nizinske i Primorske Hrvatske u ostvarivanju izvanučionične nastave vezane uz prirodnu i kulturnu baštinu zavičaja te imaju li učenici u Nizinskoj Hrvatskoj jednake mogućnostima sudjelovanja na izvanučioničnoj nastavi, na kojoj se upoznaju s prirodnom i kulturnom baštinom zavičaja, kao i učenici u Primorskoj Hrvatskoj.

2.1.1 *Hipoteze*

Očekivalo se da će postojati statistički značajne razlike između škola Nizinske i Primorske Hrvatske u ostvarivanju izvanučionične nastavne vezane uz upoznavanje prirodne i kulturne baštine kao i u broja učenika uključenih u njeno ostvarivanje.

2.1.2 Specifični problemi i hipoteze

Istraživanjem se željelo utvrditi postoje li razlike između školama, odnosno broja uključenih učenika:

- a. u vrstama nastave na kojima se poučava/uči okolišu u zavičaju;
- b. mogućnostima upoznavanja prirodne i kulturne baštine na izvanučioničnoj nastavi;
- c. temama i broju ostvarenih školskih projekata vezanih uz okoliš;
- d. utječu li izvannastavne aktivnosti na ostvarivanje školskih projekata.

Pretpostavljalo se da između osnovnih škola:

- a. bez obzira na prirodno-geografsku regiju u kojoj su smještene, nema statistički značajne razlike u vrstama nastave na kojima se uči/poučava o prirodnoj i kulturnoj baštini te da se najviše škola o okolišu poučava/uči na redovnoj nastavi, a to znači da će i najviše učenika na navedenoj vrsti nastave stjecati znanja, vještine i spoznaje o okolišu;
- b. odabir mjesta izvanučionične nastave vezan je uz prirodnu ili kulturnu baštinu u zavičaju te će između osnovnih škola u Nizinskoj i Primorskoj Hrvatskoj postojati statistički značajna razlika u odabiru mjesta;
- c. neće biti statistički značajne razlike u odabiru tema školskih projekata, odnosno u većini su škola najzastupljenije teme vezane uz kulturnu baštinu, pa je u njih uključeno i najviše učenika nizinskog i primorskog dijela Hrvatske;
- d. izvanastavne aktivnosti utječe na ostvarivanje školskih projekata, tj. u školama s školskim zadrugama i/ili u školama u kojima se provode međunarodni i nacionalni projekti, tijekom nastavne godine provodi se više školskih projekata.

2.2. Instrument istraživanja

U cilju ispitivanja mogućnosti stjecanja znanja i spoznaja o prirodnoj i kulturnoj baštini učenika od V. do VIII. razreda osnovnih škola, konstruiran je anketni upitnik s pitanjima zatvorenoga i otvorenog tipa.

U prvom dijelu upitnika su pitanja vezana uz školu (naziv, naselje, županija, broj učenika od V. do VIII. razreda).

U pitanjima zatvorenoga tipa ispitanici su zaokruživanjem odgovora (Da ili Ne) označili koje se od ponuđenih varijabli (27), vezanih uz vrste nastave, prirodnu i kulturnu baštinu te društveno-gospodarska obilježja ostvaruje u njihovoj školi. Ukupan rezultat dobije se zbrajanjem varijabli uz koje je ispitanik odgovori potvrdno, odnosno zbrajanjem broja učenika od V. do VIII. razreda za svaku varijablu uz koju je ispitanik odgovori potvrdno.

Ljestvice:

1. Ljestvica vrsta nastave na kojoj se učenici od V. do VIII. razreda osnovne škole upoznaju s okolišem zavičaja sastojala se od šest (6) varijabli. Nastavnim planom i programom za osnovnu školu propisana je redovna i izborna nastava, dok se izvannastavne aktivnosti planiraju u godišnjim planom i programom rada škole. U

istraživanju su posebno izdvojene izvannastavne aktivnosti s programima vezanim uz okoliš, odnosno prirodnu i kulturnu baštinu (školska zadruga, GLOBE-program, EKO-škole, ostale izvannastavne aktivnosti). Teoretski raspon rezultata iznosi 0 do 6. Koeficijent pouzdanosti za škole je 0.769, a niži je za broj učenika koji u njima mogu sudjelovati iznosi 0.661.

2. Ljestvica kulturne baštine i dobara sastojala se od jedanaest (11) varijabli kojima se mogu utvrditi mogućnosti upoznavanja nematerijalne kulturne baštine (jezik, usmena književnost i predaje, pisana književnost, folklor i glazba, tradicijska umijeća i obrti, te običaji) te materijalne kulturne baštine (gradovi, utvrde i srednjovjekovni dvorci te tradicijska graditeljska baština). U ljestvicu su, kao posebne varijable uvršteni posjeti izložbama i muzejima, jer učenicima omogućuju upoznavanje i/ili istraživanje kulturne baštine, kulturnih dobara i prirodne baštine. Teoretski raspon rezultata iznosi 0 do 11. Koeficijent pouzdanosti za škole je 0.614, a za broj učenika koji u njima mogu sudjelovati iznosi 0.905.
3. Društveno-gospodarska obilježja analizirana su pomoću dvije varijable (demografska i gospodarska obilježja). Teoretski raspon rezultata iznosi 0 do 2. Koeficijent pouzdanosti za škole je 0.708, a za broj učenika koji u njima mogu sudjelovati iznosi 0.561.
4. Ljestvica prirodne baštine (parkovi, spomenici prirode, značajni krajolik, posebni rezervati, zaštićene svojte) i značajnih čimbenika prirodnog okoliša (travnjaci, šume, reljef, tlo, klima, bare i močvare, jezera, rijeke i potoci) analizirana je u trinaest (13) varijabli. Teoretski raspon rezultata iznosi 0 do 13. Koeficijent pouzdanosti za škole iznosi 0.717, a za broj učenika koji u njima mogu sudjelovati 0.886.

Koeficijent pouzdanosti (Cronbach alfa) cijele ljestvice niži je za škole ($\alpha=.802$), u kojima se na izvanučioničnoj nastavi ostvaruju teme vezane uz okoliš u zavičaju, a viši za broj učenika koji u njima mogu sudjelovati ($\alpha=.946$).

U pitanjima otvorenoga tipa ispitanici su imenovali projekte vezane uz okoliš, ostvarene u osnovnoj školi s učenicima od V. do VIII. razreda, tijekom školske godine 2006./2007.

Odgovori su analizirani kvalitativno i kvantitativno. Projekti su, obzirom na teme razvrstani i analizirani u tri varijable (prirodna baština, kulturna baština i društveno-gospodarska obilježja). Teoretski raspon rezultata iznosi 0 do 7. Koeficijent pouzdanosti za škole iznosi 0.254, a za broj učenika koji u njima mogu sudjelovati 0.427.

2.3. Metode obrade podataka

Podaci su obrađeni statističkim programom SPSS 12.0 (Statistical Package for Social Science) kojim su izmjerene vrijednosti raščlanjene metodama deskriptivne statistike (relativne frekvencije). Razlike u mogućnostima upoznavanja okoliša za učenike, odnosno prema ostvarivanju u školama Nizinske i Primorske Hrvatske izračunate su jednosmjernom analizom varijance, odnosno izračunavanjem F-testa i P-vrijednosti ($p<.05$). Podaci su prikazani tabelarno i grafički.

2.4. Uzorak i provedba istraživanja

U Republici Hrvatskoj je u školskoj godini 2007./2008. u 872 osnovne škole bilo 376.100 učenika od čega 193.804 učenika od V. do VIII. razreda (Državni zavod za statistiku, 2009). Najveći dio Republike Hrvatske čini nizinsko područje (55%) te je u njemu najviše osnovnih škola i učenika (57.311%), dok je znatno manje osnovnih škola i učenika u primorskom dijelu Hrvatske (31.395%). Istraživanje je provedeno s ravnateljima osnovnih škola različitih prirodno-geografskih regija Hrvatske (Nizinska, Gorska i Primorska) i različitim tipovima naselja (urbana, urbanizirana, ruralna).

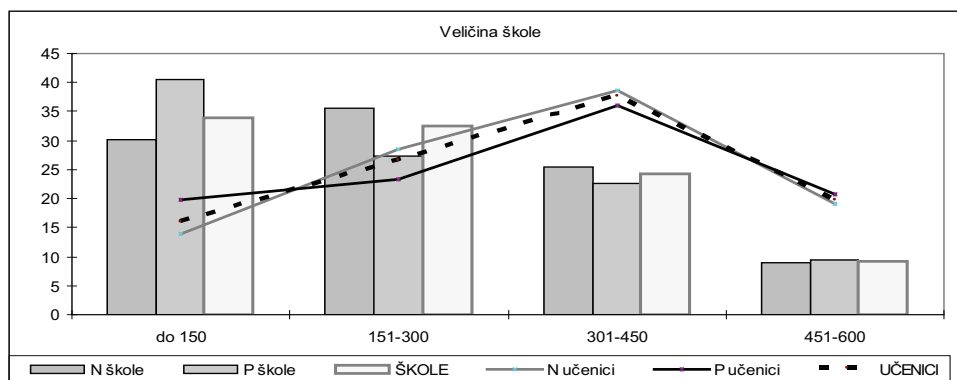
Nakon predavanja i radionice o izvanučioničnoj nastavi autorica je zamolila ravnatelje za sudjelovanje u anketi te ih upoznala s ciljem i svrhom istraživanja. Rješavanje upitnika trajalo je 20 do 25 minuta.

Od 328 sudionika anketni je upitnik ispunilo njih 320 (97.56%). Iz analize su izuzeti upitnici škola smještenih u Gorskoj Hrvatskoj. Slučajnim je odabirom, odabrano 230 osnovnih škola. Uzorak je činilo 30% osnovnih škola Nizinske (N=146) i Primorske (N=84) Hrvatske. U navedenim je školama 105.993 učenika, od toga je 55.374 (52.243%) učenika od V. do VIII. razreda, odnosno 35.245 učenika (63.649%) iz Nizinske i 20.129 (36.351%) iz Primorske Hrvatske.

2.5. Rezultati i rasprava

Škole u uzorku razlikuju se po ukupnom, odnosno po broju učenika od V. do VIII. razreda ($s=238.4$).

Grafikon 1. Frekvencije broja učenika od V. do VIII. razreda u školama Nizinske i Primorske Hrvatske

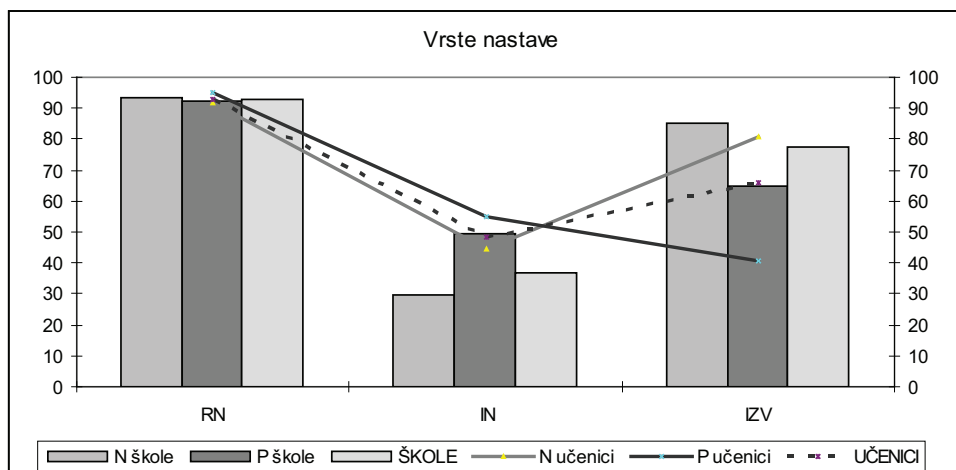
Legenda: škole u Primorskoj Hrvatskoj (P škole), škole u Nizinskoj Hrvatskoj (N škole), sve škole (ŠKOLE), učenici u školama Primorske Hrvatske (P učenici), učenici u školama Nizinske Hrvatske (N učenici), svi učenici (UČENICI)

U uzorku je najviše škola s manje od 150 učenika od V. do VIII. razreda (33.913%), a najmanje je škola s više od 451 učenika (9.523%). Najviše je učenika u školama s 301 do 450 učenika (38.653%). Budući da se škole razlikuju po broju učenika, očekivalo se da će navedena varijabla utjecati na rezultate istraživanja.

Statističkom je analizom utvrđeno da se u osnovnim školama o okolišu poučava/uči na svim vrstama nastave, tj. na redovnoj nastavi (91.781%), izvannastavnim aktivnostima (77.74%) te na izbornoj nastavi¹ (36.99%). U anketiranim školama rade školske zadruge (25.217%), ostvaruju se nacionalni (12.609%) i međunarodni projekti (13.043%). Više je školskih zadruga u školama primorskoga dijela, a u školama nizinskog dijela Hrvatske više je se škola uključenih u međunarodne (41.916%) i nacionalne projekte (20.023%).

Najviše učenika stječe znanja i spoznaje o okolišu zavičaja na redovnoj nastavi (93.043%) i izvannastavnim aktivnostima (66.087%), a najmanje na izbornoj nastavi (48.261%).

Grafikon 2. Frekvencije vrsta nastave

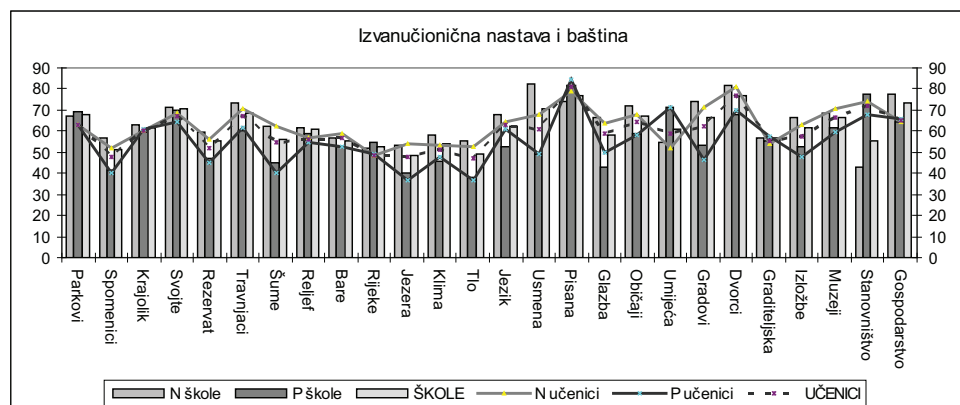
Legenda: škole u Primorskoj Hrvatskoj (P škole), škole u Nizinskoj Hrvatskoj (N škole), sve škole (ŠKOLE), učenici u školama Primorske Hrvatske (P učenici), učenici u školama Nizinske Hrvatske (N učenici), svi učenici (UČENICI), redovna nastava (RN), izborna nastava (IN), izvannastavne aktivnosti (IZV)

U Republici Hrvatskoj manje je zaštićenih područja (9.5%) nego u državama Europske unije (od 15 do 20%), ali učenici, bez obzira na kraj u kojem je smještena škola, imaju mogućnosti upoznavanja određenih zaštićenih lokaliteta, odnosno kategorija što su pokazali i rezultati ovog istraživanja.

¹ Učenici mogu biti uključeni u dva programa izborne nastave, a većina ih je uključena u vjeronauk, drugi strani jezik i informatiku (podaci Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, 2008).

Iz grafikona 3. je vidljivo da se u osnovnim školama s učenicima od V. do VIII. razreda ostvaruje izvanučionična nastava u nacionalnim parkovima, parkovima prirode i/ili regionalnim parkovima (67.615%), značajnom krajoliku (61.773%), te na mjestima gdje mogu upoznati zaštićene svojte (70.652%), tj. ugrožene ili rijetke divlje svojte, a među njima su endemi i ugrožene biljne sorte i/ili životinjske pasmine koje su se razvile kao posljedica tradicionalnog uzgoja i dio su hrvatske prirodne baštine (Narodne novine, 70/05; Pasavi, Ernoić, Ozimeci Poljak, 2002).

Grafikon 3. Frekvencije ostvarivanja izvanučionične nastave vezane uz kulturnu i prirodnu baštinu, značajne elemente prirodnog okoliša i društveno-gospodarska obilježja

Legenda: škole u Primorskoj Hrvatskoj (P škole), škole u Nizinskoj Hrvatskoj (N škole), sve škole (ŠKOLE), učenici u školama Primorske Hrvatske (P učenici), učenici u školama Nizinske Hrvatske (N učenici), svi učenici (UČENICI)

Učenici od V. do VIII. razreda imaju mogućnosti sudjelovanja na izvanučioničnoj nastavi u kojoj se upoznaju s osobitostima, različitostima i vrijednostima zaštićenih kategorija, osobito zaštićene svojte (66.957%), nacionalnih i parkova prirode i/ili regionalnih parkova (63.043%) te značajnim krajolikom (60.435%) u zavičaju, iako se s njima upoznaju i na izvanučioničnoj nastavi u mlađoj dobi, tj. od I. do IV. razreda. Dobiveni rezultati mogu se tumačiti na više načina. Moguće je da s učenicima u mlađoj dobi nije ostvarena izvanučionična nastava na zaštićeni područjima u zavičaju ili su odabrana druga zaštićena područja (što je u nekim školama nemoguće ostvariti u zavičaju) ili je ponovljena izvanučionična nastava na istim mjestima, kako bi učenici, u starijoj dobi, obzirom na kognitivne sposobnosti, mogli samostalno istraživati, stvarati hipoteze, sustavno rješavati probleme i donositi zaključke, ali i sagledati važnost očuvanja prirodnog okoliša.

Među značajnim elementima okoliša u najviše se osnovnih škola izvanučionična nastava ostvaruje na travnjacima (68.529%), što je vezano uz nastavne sadržaje prirode šestoga

razreda. U Nastavnom planu i programu je napomenuto da pri obradi nastavnih tema valja uzeti u obzir zavičajne osobitosti te da, „gdje god je moguće, poželjno je primjenjivati praktičan rad“ (Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, 2006:261). Navedenu su preporuku, vezano uz travnjake učitelji ostvarili te na izvanučioničnoj nastavi na travnjacima, većina učenika (67.391%) može stjecati znanja i spoznaje o travnjacima i istraživati njihove osobitosti različitim aktivnostima (razvrstavanje, brojanje, uspoređivanje, fotografiranje, sakupljanje...)

I u nastavnom planu i programu geografije je preporučeno upoznavanje geografskog okoliša u neposrednoj stvarnosti. U V. razredu učenici stječu temeljna znanja o prirodnoj osnovi (reljef, klima, tlo, vegetacija), u VI. razredu osnovna znanja o stanovništvu i gospodarstvu, a u VIII. se razredu proširuju i produbljuju znanja o prirodno-geografskim i društveno-gospodarskim obilježjima Republike Hrvatske te je u navedenim razredima moguće češće planirati i ostvarivati izvanučioničnu nastavu.

Iz grafikona 3. je vidljivo da se samo u dvije od trinaest analiziranih varijabli prirodne baštine i značajnih elemenata okoliša u većini škola ne ostvaruje izvanučioničnu nastavu (jezera i tlo), ali zbog razlike u broju učenika među školama, manje od polovine učenika nema mogućnosti sudjelovati na izvanučioničnoj nastavi u četiri analizirane varijable (spomenici prirode, rijeke, jezera i tlo). Budući da su rijeke, jezera i tlo značajni čimbenici života i gospodarstva te se o njihovoj važnosti, ugroženosti i zaštiti poučava u nastavnim sadržajima različitih predmeta, neočekivano je da se s njihovim obilježjima nema mogućnosti upoznati većina učenika osnovnih škola. I tlo je važna komponenta čovjekova okoliša, a „zaštita tla jedno od ključnih pitanja zaštite čovjekova okoliša“ (Martinović, 1997:157). Učenici osnovne škole trebali bi steći spoznaje o uzrocima smanjenja kakvoće/plodnosti tla i posljedicama koje nastaju u okolišu (smanjenje proizvodnih površina, ugrožavanje drugih ekosustava i/ili poremećajima u hidrološkom režimu okoliša).

U neposrednoj se stvarnosti – promatranjem i istraživanjem najbolje upoznaje raznolikost krajobraza te se u „njoj, osim prirode, ogleda i prisutnost čovjeka sa svim posljedicama njegova djelovanja (povijest, graditeljstvo, obrada i korištenje zemljišta i drugo)“ (Brundić i sur., 1999:7). Krajobraz se najčešće se promatrati kompleksno, tj. prirodni i kultivirani (geografski) krajobraz. Moguće je organizirati i ciljanu izvanučioničnu nastavu na kojoj će zadaće biti upoznati npr. prirodni krajobraz (livada, šuma, dolina rijeka, ponora, arhipelaga...) u njegovoj izvornoj ljepoti ili kultivirani krajobraz (ruralni, urbani, industrijski ili zagađeni...). Iako ljudi, različito percipiraju i vrednuju različite tope krajobraza (Cifrić i Trako, 2008:397), učenicima je potrebno obrazovanje koje će im omogućiti kritičko promišljanje, koje se neće temeljiti samo na osobnoj odgovornosti za okoliš. Treba ih usmjeravati i obrazovati na analiziranje šireg konteksta i kritičko promišljanje društvenih i političkih pitanja te poticati „na participaciju preuzimanjem svojih prava i odgovornosti“ (Bolscho, 1996. u Kavedžija, 2009:52). Za stvaranje mišljenja i stavova potrebno je promatrati sve elemente geografskog krajobraza/okoliša. Učenici istraživanjem mogu uočiti promjene koje su nastale zbog urbanizacije, smanjenja ili porasta broja stanovnika te ne moraju imati negativnih posljedica na okoliš, ali će utjecati

na smanjene površina prirodnog, odnosno povećanje kultiviranog krajobraza/okoliša. F-testom se željelo utvrditi postoji li razlika između škola i mogućnosti učenika Nizinske i Primorske Hrvatske u upoznavanju prirodne baštine i značajnih elemenata prirodne baštine. Za većinu analiziranih članaka utvrđena je statistički značajna razlika među školama Nizinske i Primorske Hrvatske kao i mogućnostima sudjelovanja učenika na izvanučioničnoj nastavi.

Iz tablice 1. je vidljivo kako je u većini analiziranih varijabli u školama Nizinske Hrvatske učestalije izvođenje izvanučionične nastave na kojoj se učenici upoznaju s prirodnom baštinom i značajnim elementima prirode, a veće su i mogućnosti učenika za sudjelovanjem u njoj. Statistički značajna razlika najveća je između škola u ostvarivanju izvanučionične nastave vezane uz upoznavanje rijeka, a u mogućnostima učenika, za sudjelovanjem na izvanučioničnoj nastavi na kojoj se upoznaju obilježja jezera. Iako je očekivana statistički značajna razlika, učenici bi tijekom osnovnog obrazovanja trebali istraživati vrijeme i klimu zavičaja. Navedene elementa najbolje upoznaju učenici čije su škole uključeni u GLOBE projekt (13.43% u uzorku). Čak kada i ne sudjeluju u radu na navedenoj aktivnosti, prezentacijama rezultata rada i vježbama mogu upoznati ne samo klimu već i tlo. Pri tome im u praktičnim vježbama pomažu učenici uključeni u GLOBE projekt.

Istraživanjem je utvrđeno da spomenike prirode, a među njima su: geološki spomenici (mineraloško ili paleontološko nalazište, struktura slojeva i sl.), geomorfološki spomenici (špilja, soliterna stijena itd.), hidrološki spomenici (vrela, slap, jezero itd.), botanički i zoološki lokaliteti, ima mogućnosti upoznati više učenika Primorske Hrvatske što je očekivano jer krajevi krški obiluju geološkim, geomorfološkim i hidrološkim spomenicima.

Iz grafikona 3. je vidljivo da se u osnovnim školama češće ostvaruje izvanučionična nastava vezana uz kulturnu baštinu te da učenici imaju veće mogućnosti njenog upoznavanja izvan učionice. Dobiveni rezultati mogu biti posljedica većeg broja nastavnih predmeta i sati u kojima se uči/poučava o kulturnoj baštini².

U najviše se škola (76.726%) upoznaje s dvorcima i utvrdama te ih ima mogućnosti upoznati i najviše učenika (76.957%). Za upoznavanje pisane baštine važni su i posjetiti izložbama i/ili muzejima. Iz grafikona 3. je vidljivo da izložbe (66.347%) kao i muzeje (68.83%), može posjetiti više učenika iz nizinskog dijela Hrvatske, te je utvrđena i statistički značajna razlika za navedene varijable.

F-testom je utvrđena statistički značajna razlika u ostvarivanju izvanučionične nastave vezane uz upoznavanje kulturne baštine (Tablica 2), ali kako je i očekivano, razlika nije utvrđena između škola nizinskog i primorskog područja, u varijablama s kojima se učenici mogu upoznati u užem zavičaju (usmena baština, utvrde i dvorci, muzeji).

² U osnovnoj se školi o kulturnoj baštini od 5. do 8. razreda uči/poučava u nastavnim sadržajima hrvatskog jezika (630 sati), povijest (280 sati), likovna kultura (140 sati), glazbena kultura (140 sati), strani jezik (420 sati) te vjeronauk (280 sati).

Tablica 1. Aritmetičke sredine (M), standardne devijacije (s) te značajnost razlike (p) stjecanja znanja i spoznaja o prirodnoj baštini i značajnim elementima prirodnog okoliša između škola (N=230) i mogućnosti učenika (N=54.841) u Nizinskoj i Primorskoj Hrvatskoj

		ŠKOLE			UČENICI				
		M	s	F	p	M	s	F	p
Parkovi	Nizinska	.63	.483			162.49	163.883		
	Primorska	.63	.485	.011	.053	165.24	173.344	.273	.602
	Svi	.63	.483			163.5	167.042		
Spomeniciprirode	Nizinska	.52	.501			140.26	160.569		
	Primorska	.40	.494	4.570	.034	98.92	155.965	.996	.319
	Svi	.48	.501			124.96	159.791		
Krajolik	Nizinska	.60	.491			152.03	164.433		
	Primorska	.61	.491	.017	.895	142.96	158.836	.038	.846
	Svi	.60	.491			148.72	162.122		
Svojte	Nizinska	.67	.470			171.98	160.140		
	Primorska	.68	.466	1.572	.211	166.83	175.649	1.589	.209
	Svi	.64	.482			170.10	165.609		
Rezervati	Nizinska	.56	.498			144.45	162.520		
	Primorska	.45	.501	.155	.694	113.18	160.970	.301	.584
	Svi	.52	.501			133.03	132.306		
Travnjaci	Nizinska	.71	.457			177.21	163.481		
	Primorska	.62	.489	6.1125	.014	143.75	162.262	.171	.679
	Svi	.67	.470			164.99	163.481		
Šume	Nizinska	.62	.486			150.45	158.434		
	Primorska	.40	.494	.648	.422	108.62	160.433	.060	.807
	Svi	.54	.499			135.17	160.095		
Reljef	Nizinska	.57	.497			149.12	169.302		
	Primorska	.55	.501	.332	.565	140.26	167.991	.142	.707
	Svi	.56	.497			145.89	168.511		
Bare i močvare	Nizinska	.59	.494			137.46	150.561		
	Primorska	.52	.502	2.256	.135	126.69	158.841	.451	.503
	Svi	.56	.497			133.53	153.379		

Rijeke	Nizinska	.49	.502	.003	.959	125.25	163.273	.451	.503
Jezera	Svi	.56	.501	7.326	.007	127.13	162.691	.007	.934
	Nizinska	.54	.500						
	Primorska	.37	.485						
Tlo	Svi	.48	.482	9.012	.003	116.66	154.015	1.883	.171
	Nizinska	.53	.501						
	Primorska	.37	.485						
Klima	Svi	.47	.500	.82	.775	129.51	166.211	3.431	.065
	Nizinska	.53	.501						
	Primorska	.48	.502						
PRIRODNA	Svi	.51	.501	.050	.823	118.02	152.101	.920	.338
	Nizinska	7.51	3.002						
	Primorska	6.46	3.071						
		7.13	3.037			1808.77	1434.453		

Tablica 2. Aritmetičke sredine (M), standardne devijacije (s) te značajnost razlike (p) stjecanja znanja i spoznaja o kulturnoj baštini i društveno-gospodarskim obilježjima između škola (N=230) i mogućnosti učenika (N=55.374) Nizinske i Primorske Hrvatske

		ŠKOLE			UČENICI				
		M	s	F	p	M	s	F	p
Jezik	Nizinska	.64	.481	1.117	.292	163.75	159.729	.082	.774
	Primorska	.61	.491			126.25	152.960		
	Svi	.63	.489			150.05	157.994		
Usmena baština	Nizinska	.68	.469	11.955	.001	198.74	150.252	1.331	.250
	Primorska	.49	.503			118.26	136.902		
	Svi	.61	.489			196.35	150.319		
Pisana baština	Nizinska	.79	.410	4.846	.029	178.87	156.877	.080	.778
	Primorska	.85	.364			196.46	163.346		
	Svi	.81	.394			185.30	159.141		

Folklor i glazba	Nizinska	.64	.483	6.758	.010	160.56	154.740	.541	.463
	Primorska	.50	.503			103.12	146.570		
	Svi	.59	.493			139.58	154.000		
Običaji	Nizinska	.68	.469	6.472	.012	173.54	167.094	.078	.780
	Primorska	.58	.496			141.24	165.938		
	Svi	.64	.480			161.74	167.039		
Umijeća	Nizinska	.52	.501	31.355	.000	131.69	159.726	.007	.934
	Primorska	.71	.454			170.61	169.438		
	Svi	.59	.493			145.90	164.050		
Gradovi	Nizinska	.52	.501	16.963	.000	179.27	162.076	.739	.391
	Primorska	.71	.454			127.48	178.048		
	Svi	.62	.486			160.35	169.551		
Utvrde i dvorci	Nizinska	.81	.395	12.375	.001	197.53	154.706	.121	.729
	Primorska	.70	.460			162.46	156.967		
	Svi	.77	.422			184.72	156.112		
Tradicijsko graditeljstvo	Nizinska	.54	.500	.852	.357	137.60	158.906	.769	.381
	Primorska	.57	.498			133.25	161.962		
	Svi	.55	.498			136.01	159.689		
Izložbe	Nizinska	.63	.483	5.976	.015	161.27	161.682	.046	.831
	Primorska	.48	.502			125.79	170.341		
	Svi	.58	.495			148.25	165.429		
Muzeji	Nizinska	.71	.457	9.124	.003	166.16	156.098	.588	.444
	Primorska	.60	.494			147.52	170.960		
	Svi	.67	.473			159.35	161.563		
Kulturna baština	Nizinska	7.34	2.402	.726	.395	1847.86	1222.455	.637	.426
	Primorska	6.55	2.225			1552.44	1160.193		
	Svi	7.05	2.365			1739.97	1205.995		
Demografska obilježja	Nizinska	.68	.440	3.617	.058	104.04	139.447	4.208	.041
	Primorska	.74	.470			186.20	170.800		
	Svi	.72	.451			134.05	156.390		
Gospodarstvo	Nizinska	.64	.481	.113	.737	187.87	164.437	.304	.582
	Primorska	.65	.478			155.01	172.617		
	Svi	.65	.479			175.87	167.846		
Društveno-gospodarska	Nizinska	1.38	.697	2.885	.091	291.91	232.017	13.405	.000
	Primorska	1.33	.627			118.12	145.600		
	Svi	1.37	.672			228.44	220.912		

Istraživanjem je potvrđeno da dvorce i utvrde, kao i muzeje posjećuju učenici obje regije te da nema statistički značajne razlike među školama, ali postoji u mogućnostima sudjelovanja učenika u njihovom posjećivanju. Navedena razlika vezana je uz broj učenika u školama, tj. posjeti dvorcima, i muzejima ostvaruje veći broj škola s manjim brojem učenika. Muzej je „mjesto gdje se najbolje spoznaje slojevitost identiteta jedne zajednice“ (Batina, 2005:186), a smješteni su u obje prirodno-geografske regije i u različitim tipovima naselja. U ruralnim su naseljima i etno muzeji, od kojih se mnogi nalaze i na otvorenom, te bi ih učenici trebali posjećivati, ne samo radi upoznavanja tradicije, običaja (žetva, vjenčanja, stanovanje, odijevanje...) i/ili umijeća (vez, čipke, grnčarija, nakit...), već vezano i uz život u suvremenom svijetu. Naime, dizajneri i arhitekti, u svom radu sve češće koriste elemente tradicijske elemente te je posjete muzeju moguće iskoristiti za poticanje interesa i razvoj određenih vještina, kreativnosti, poduzetništva učenika/ca, ali i za istraživanja vezana uz promjene u geografskom okolišu.

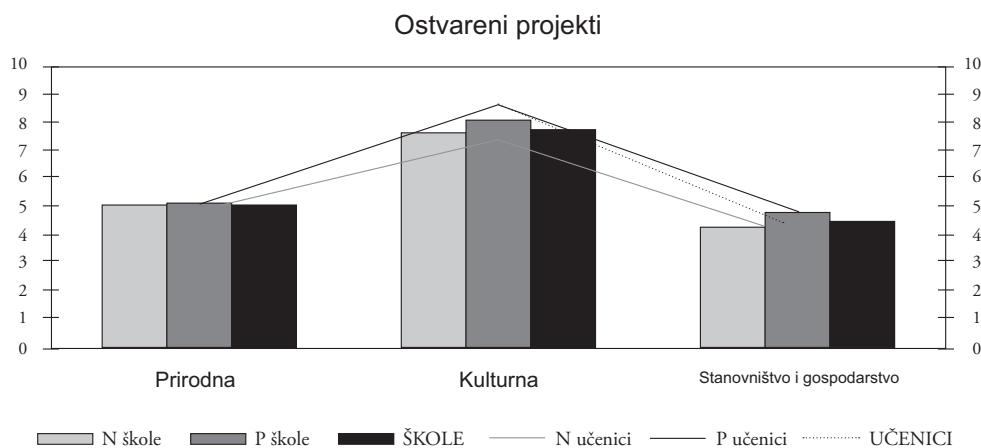
Obzirom na različitost eksponata koje je moguće pronaći u različitim muzejima, sigurno je da posjet muzejima kao i izložbama može potaknuti učenike/ce i na proširivanje znanja, ali i želju da posjete i druge muzeje i/ili izložbe i to ne samo u organizaciji škole, već i u slobodno vrijeme. Učestalijim posjetima muzejima i gradskim knjižnicama pridonesu i edukativne radionice za učenike koje se organiziraju u gradovima iz kojih su sudionici (npr. Zadar, Osijek, Slavonski Brod, Dubrovnik...). Budući da u udžbenicima za osnovnu školu nema posebnih priloga (teksta, fotografija, geografskih i povijesnih karata...), učenici i učitelji podatke moraju prikupljati sami, što svakako ima svoje vrijednosti, ali ne treba zanemariti ni moguću pomoć voditelja edukativnih radionica u muzejima i gradskim knjižnicama u kojima npr. likovni i/ili glazbeni pedagozi, učiteljima mogu pomoći u radu s učenicima, odnosno kvalitetnijem ostvarivanju zavičajne nastave.

Više učenika Primorske Hrvatske ima mogućnosti upoznati se s pisanom baštinom zavičaja te umijećima i graditeljskom baštinom. Navedeno je moguće povezati s radom školskih zadruga u školama (25%) i raznolikom graditeljskom baštinom koju mogu upoznati i istražiti i učenici u udaljenijim, osobito otočnim školama i školama Dalmatinske zagore. Kulturna baština je dio naslijeđenog bogatstva čovječanstva (UNESCO, 2002), „koje ljudi identificiraju, neovisno o vlasništvu kao odraz i izričaj svojih vrijednosti, vjerovanja, znanja i tradicija koje su u stalnom procesu evoluiranja“ (Vijeće Europe, 2005. u Narodnim novinama, 5/2007). Zbog raznolikosti i posebnosti smatra se jednim od ključnih elemenata za prepoznavanje, definiranje i afirmaciju kulturnih identiteta, ona je „temelj za razumijevanje svijeta danas, za poticanje interkulturnog dijaloga i suradnje“ (Narodne novine, 5/2007, čl. 2) te ju je potrebno očuvati i prenijeti budućim naraštajima.

Gospodarstvo i stanovništvo imaju velik utjecaj na okoliš i održivi razvoj te se s njihovim utjecajem na okoliš učenici upoznaju u različitim nastavnim predmetima od V. do VIII. razreda osnovne škole. Stanovništvo i gospodarstvo bitno utječu na promjene, odnosno preoblikovanje okoliša. Zbog toga je jedan od temeljnih zadataka gospodarske politike „racionalno korištenje okoliša, točnije ostvarivanje funkcionalnog uređenja prostora“ (Bognar i Pécsi, 2003:38). U osnovnoj bi školi učenici trebali shvatiti da čovjek mijenja ekosustav (Delort i Walter, 2002) te da je čovjekov okoliš sve manje prirodan. U nastavi geografije brojni su sadržaji vezani uz ekološku problematiku, a pri obradi određene teme/

problematiche, analizirat će se „najvažniji čimbenici i ukazati na lokalne uvjetovanosti u prirodi i društvu koji su doveli do ekoloških šteta ili poremećaja“ (Matas, 2001:226). Budući da se u školama ostvaruju različiti projekti, istraživanjem se željelo utvrditi ostvaruju li se školski projekti s temama vezanim uz okoliš. Kvalitativnom analizom podataka utvrđeno je da se u svim osnovnim školama ostvaruju projekti vezani uz prirodnu i/ili kulturnu baštinu te društveno-gospodarska obilježja lokalne sredine (N=565). Iz grafikona 4. je vidljivo da se najviše projekata ostvaruje vezano uz kulturnu baštinu (77.391%) te je u njih uključeno najviše učenika (80.948%). U manje se škole ostvaruju projekti vezani uz prirodnu baštinu (50%) i društveno-gospodarska obilježja (43.913%) te je u njih uključeno i manje učenika.

Grafikon 4. Ostvareni projekti vezani uz kulturnu i prirodnu baštinu te društveno-gospodarska obilježja u osnovnim školama Nizinske i Primorske Hrvatske te uključenost učenika u njihovo ostvarivanje

Legenda: škole u Primorskoj Hrvatskoj (P škole), škole u Nizinskoj Hrvatskoj (N škole), sve škole (ŠKOLE) učenici u školama Primorske Hrvatske (P učenici), učenici u školama Nizinske Hrvatske (N učenici), svi učenici (UČENICI)

Teme projekata su različite, ali i osobite obzirom na kraj u kojem je smještena škola. U projektima kulturne baštine istražuju se običaji i graditeljsko nasljeđe, a među temama su i one vezane uz nematerijalno kulturno dobro, tj. duhovno stvaralaštvo, jezik, dijalekte, govor i toponimiku, usmenu književnost, folklorno stvaralaštvo (glazba i ples), predaje, igre, običaje, kao i druge tradicionalne pučke vrijednosti, tradicijska umijeća i obrte, što je od velike važnosti za očuvanje tradicije, odnosno kulturnog i nacionalnog identiteta.

Iz statističkih je podataka moguće uočiti povezanost izvanučionične nastave vezane uz društveno-gospodarska obilježja i ostvarene projekte (Promjene naseljenosti i gospodarskih funkcija naselja; Promet i turizam, Zračna luka i turizam, Konvencionalni, ekološki i biodinamički uzgoj bilja, Stanovništvo i gospodarstvo zavičaja, Industrija u zavičaju, Tradicionalna prerada maslina, Očuvanje i prodaja starih sorti jabuka...).

nije teme projekta prirodne baštine vezane su uz nacionalne ili parkove prirode, biljni ili životinjski svijet, vode, reljef i klimu.

Ostvarivanjem izvanučionične nastave i projekata učenici uočavaju i spoznaju povezanost elemenata okoliša i njihove važnosti za život i opstanak čovjeka (zrak; pitku vodu; izvire energije i njihovu potrošnju; obradivo tlo, ljudsko zdravlje i hranu te poljoprivredu; industriju; slobodno vrijeme; biotehnologiju; prijenos informacija i transport; slobode i kontrole u znanosti i tehnologiji (Hodson, 2004), odnosno potrebu očuvanja okoliša (Glavač, 2001). Omogućuje se razumijevanje prirodnih pojava, razumijevanje povezanosti kulture, društvene sredine i prirodne osnove te njihove međusobne povezanosti čime se učenici odgajaju za odgovorno ponašanje prema prirodi (Ford, 1986). Učenici stječu osobna iskustava, stvaraju spoznaje o društvenoj i prirodnoj sredini, ali i sebi samima, stječu znanja o prirodi, ali i njenim promjenama koje nastaju pod utjecajem društvenih čimbenika (Cooper, 2006). Izvanučionična nastava u zavičaju može pridonijeti identifikaciji učenika sa sredinom u kojoj žive te stvaranju kulturnoga identiteta, ali i lakšem razumijevanju znanstvenih spoznaja i mogućnosti njihove primjenjivosti u budućem životu (Dillon i suradnici, 2005). Upoznavanje lokalne sredine i okoliša početna je točka za ostvarivanje nastavnih planova i programa jezika, umjetničkih područja, matematike, društvenih predmeta, prirodnih predmeta i drugih predviđenih kurikulumom (Sobel, 2004. u Broda, 2007:13).

Kada je terenski rad dio projekta, njegova je važnost za učenike još veća, jer će učenici na terenu prikupiti različite podatke, a u školi će ih sustavno analizirati, objediniti i prezentirati. Kvalitativnom analizom podataka utvrđeno je da su u školama ostvareni projekti u kojima je izrađen turistički vodič mjesta ili kraja. Izrada vodiča zahtijeva od učenika i učitelja: rad na terenu (npr. fotografiranje, prikupljanje podataka o kulturnim, javnim i ugostiteljskim objektima, prikupljanje starih recepata); u javnim ustanovama (prikupljanje podataka vezanih uz prirodnu i kulturnu baštinu), ali i s internetskih stranica na kojima učenici mogu pronaći i povijesne i/ili geografske karte i potrebne statističke podatke. Za izradu samog vodiča moraju pripremiti pisani tekst, pri čemu se služe računalom, kao i u izvori samoga vodiča. Takav način rada omogućuje učenicima razvijanje različitih kompetencija, ali i uočavanje prednosti i/ili nedostataka u njihovom naselju/zavičaju koje mogu pridonijeti turizmu, odnosno gospodarstvu. Istovremeno, takav vodič može poslužiti učenicima za upoznavanjem prirodne i kulturne baštine, jer u udžbenicima nema podataka vezanih uz naselja, odnosno sve povijene i/ili prirodno-geografske regije. Uz sve navedeno, u izradi vodiča moguće je konzultirati se i sa stručnjacima koji će učenicima omogućiti pristup određenim podacima, ali će se istovremeno upoznati i s njihovim radom, što može utjecati i na njihov nastavak školovanja, odnosno odabir budućega zanimanja.

Zahvaljujući današnjoj tehnologiji, moguće je s učenicima provoditi projekte čija će se prezentacija ostvariti i foto esejom. Naime, foto eseji omogućuju prezentaciju povijesnih događaja, eksperimenata, zapažanja u prirodi, putovanja, izleta, ali i osobnih interesa i iskustava. Učenici su izradom foto eseja u stanju izraziti svoja iskustva i razmišljanja na osobit način, jer mogu izraziti svoje emocije i kreativnost, a to će im omogućiti i odgovorno ponašanje u budućem životu (Thomas, 2009).

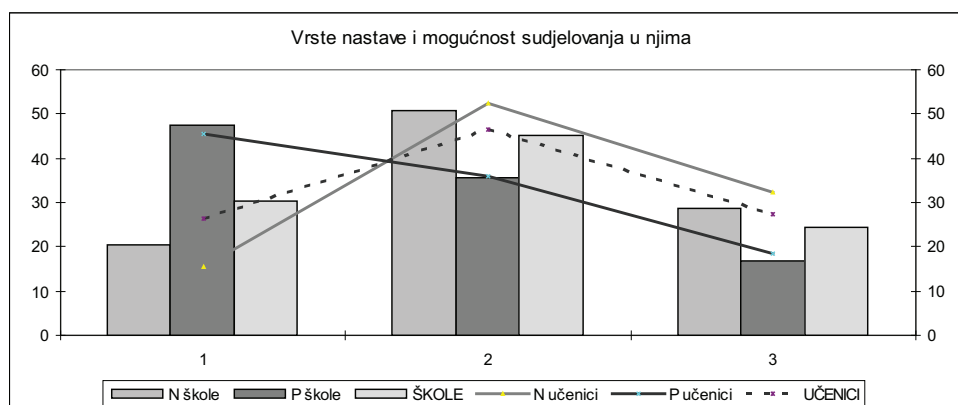
Iz tablice 3. vidljivo je da između škola i broja učenika uključenih u projekte postoje statistički značajne razlike. Budući da postoje različite vrste projekata te da je za školske projekte potrebna dugotrajna priprema i uključivanje većeg broja učitelja, a ponekad i vanjskih suradnika, očekivano je da će među školama postojati razlike. Razlika nije utvrđena samo u jednoj varijabli – ostvarivanju projekata o društveno-gospodarskim obilježjima.

Tablica 3. Značajnost razlike stjecanja znanja i spoznaja o baštini i društveno-gospodarskim obilježjima osnovnih škola te mogućnostima učenika Nizinske i Primorske Hrvatske

PROJEKTI	Škole		Učenici	
	F	p	F	p
Prirodna baština	.274	.601	.009	.923
Kulturna baština	3.306	.070	.057	.811
Društveno-gospodarska obilježja	4.515	.035	.716	.398
SVI PROJEKTI	.554	.457	.770	.381

Pretpostavljalo se da između škola unutar regija postoje razlike. Iz grafikona 5. je vidljivo da se u najviše škola o okolišu poučava/uči na dvije vrste nastave (45.217%), te najviše učenika ima mogućnosti stjecanja znanja i spoznaja o zavičaju na dvije vrste nastave (46.393%), ali čak u 30.435% osnovnih škola, odnosno 26.372% učenika ima mogućnost upoznat se s okolišem samo na jednoj vrsti nastave. U navedenim je školama manje od 150 učenika od V. do VIII. razreda (44.29%) ili između 150 i 300 učenika (27.15%) te je broj izvannastavnih aktivnosti manji, veći je udio učenika putnika, ali i učitelja predmetne nastave koji radi na više škola, što je još jedna od otežavajućih okolnosti u ostvarivanju odgojnom i obrazovnom radu.

Grafikon 5. Frekvencije različitih vrsta nastave na kojima se poučava/uči o okolišu zavičaja i mogućnost sudjelovanja u njima

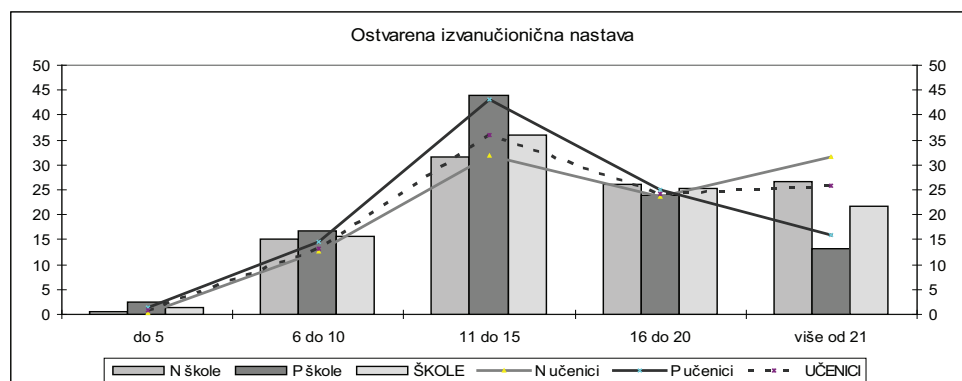
Legenda: škole u Primorskoj Hrvatskoj (P škole), škole u Nizinskoj Hrvatskoj (N škole), sve škole (ŠKOLE), učenici u školama Primorske Hrvatske (P učenici), učenici u školama Nizinske Hrvatske (N učenici), svi učenici (UČENICI)

Ipak većina učenika o okolišu, odnosno prirodnoj i kulturnoj baštini ne stječe znanja i spoznaje samo na jednoj vrsti nastave, te učenici imaju mogućnosti boljeg upoznavanja zavičaja, odnosno geografskog krajolika i tradicije što je važno za uključivanje u budući život i rad. Temeljem dobivenih rezultata, moguće je zaključiti da se u većem broju osnovnih škola ostvaruje integrirana nastava, koja se u odgoju za okoliš i/ili održivi razvoj smatra najučinkovitijom. Treba napomenuti da je jedna od izbornih nastava i informatika, a računalo i internet izvor su informacija koje učenicima mogu pomoći u proširivanju znanja, ali i razvoju vještina. Iako u svim osnovnim školama postoje računala i pristup internetu, još uvijek ima osnovnih škola u kojima nedostaju računala ili se učitelji pojedinih predmeta rijetko u nastavnom procesu koriste računalom, a na nastavi informatike, bez obzira na integriranu nastavu, nije moguće realizirati različite sadržaje planirane u drugim nastavnim predmetima.

U grafikonu 6. prikazano je ostvarivanje izvanučionične nastave vezane uz kulturnu i prirodnu baštinu, značajne elemente prirodnog okoliša i društveno-gospodarska obilježja u osnovnim školama Nizinske i Primorske Hrvatske te mogućnosti stjecanja znanja i spoznaja učenika.

U osnovnim se školama tijekom četiri godine prosječno ostvaruje petnaest izvanučioničnih nastava, odnosno četiri godišnje. Među školama su one u kojima se ostvaruje manje od pet (1.304%) izvanučioničnih nastava, što znači, da se tijekom nastavne godine, u navedenim školama ostvari jedna izvanučionična nastava. U najviše osnovnih škola ostvaruje od jedanaest do petnaest izvanučioničnih nastava (36.087%) te u njoj može sudjelovati najviše učenika (35.909%). Pri tome je više škola i učenika iz Primorske Hrvatske.

Grafikon 6. Frekvencije ostvarivanja izvanučionične nastave u osnovnim školama i mogućnosti sudjelovanja učenika na izvanučioničnoj nastavi

Legenda: škole u Primorskoj Hrvatskoj (P škole), škole u Nizinskoj Hrvatskoj (N škole), sve škole (ŠKOLE), učenici u školama Primorske Hrvatske (P učenici), učenici u školama Nizinske Hrvatske (N učenici), svi učenici (UČENICI)

Učenici imaju mogućnosti sudjelovanja u izvanučioničnoj nastavi i na šesnaest ili više izvanučioničnih nastava (50.034%), a od toga više mogućnosti imaju učenici nizinskog dijela Hrvatske (55.301%). Iz navedenog je moguće zaključiti da većina učenika ima mogućnosti četiri ili više od četiri puta godišnje sudjelovati u nastavi izvan učionice te upoznaju sredinu u kojoj je smještena škola, ali i „na primjerima iz bliskog okoliša učenik može razmišljati i prosuđivati i o mnogobrojnim problemima i odnosima koji se javljaju u dalekom svijetu“ (Matas, 2001:227).

3. ZAKLJUČAK

U osnovnim se školama, na različitim vrstama nastave te na izvanučioničnoj i projektnoj nastavi učenici upoznaju s okolišem, odnosno prirodnom i kulturnom baštinom. Na izvanučioničnoj se nastavi učenici osnovnih škola upoznaju se s kulturnom i prirodnom baštinom, značajnim elementima okoliša te demografskim i gospodarskim obilježjima kraja u kojem je smještena škola. Utvrđena je statistički značajna razlika u mogućnostima stjecanja znanja i razvijanja stavova vezanih uz prirodnu i kulturnu baštinu. Učenici na izvanučioničnoj nastavi imaju veće mogućnosti upoznavanja zaštićenih mjesta izvan naselja u kojima je smještena škola (nacionalni parkovi, parkovi prirode i/ili regionalni parkovi, značajni krajolik, prirodne rezervate, gradovi, dvorci i utvrde). Utvrđenu statistički značajnu razliku između škola Nizinske i Primorske Hrvatske moguće je povezati s organizacijskim teškoćama: zamjena odsutnih učitelja s nastave i osiguravanje pratitelja; veće troškove (manji broj učenika u osnovnim školama), ali i ponudu turističkih agencija.

Iste uzroke nije moguće povezati s utvrđenim razlikama u ostvarivanju izvanučionične nastave kojima se stječu znanja i spoznaje o: svojstama, šumama, reljefu, rijekama, jezikom, graditeljskom baštinom, stanovništvom i gospodarstvom, jer ih je moguće upoznati u svakom naselju u kojem je smještena škola, a to znači bez posebnih materijalnih troškova. Zbog toga je moguće pretpostaviti da na neostvarivanje izvanučionične nastave utječu i drugi čimbenici npr. neusklađenost nastavnih sadržaja različitih predmeta ili nedovoljna suradnja učitelja u školi ili nedostatna suradnja škole i lokalne zajednice.

Istraživanjem je utvrđeno da se u osnovnim školama ostvaruje projektna nastava te da učenici imaju mogućnosti upoznavanja prirodne i kulturne baštine i stjecanja različitih kompetencija.

Kako bi se ostvarili ciljevi i zadaće odgoja i obrazovanje za okoliš i održivi razvoj, moguće je: u nastavne planove i programe uvrstiti istoimeni izborni predmet interdisciplinarnih nastavnih sadržaja ili tijekom školske godine, školskim kurikulumom planirati najmanje jednu izvanučioničnu nastavu vezanu uz prirodnu i kulturnu baštinu lokalne sredine. Uz to je potrebno organizirati edukacije učitelja o važnostima poučavanja o okolišu na izvanučioničnoj i projektnoj nastavi, poticati lokalnu zajednicu na organizaciju raznovrsnih aktivnosti koje će učenicima omogućiti razvijanje kompetencija vezanih uz prirodnu i kulturnu baštinu, odnosno za okoliš i održivi razvoj, a bilo bi poželjno tiskati i priručnike za učitelje s primjerima izvanučionične i projektne nastave vezane uz okoliš i održivi razvoj u lokalnoj sredini.

LITERATURA

- Andić, D. (2007). *Paradigmatski aspekt problematike okoliša i odgoj za okoliš i održivi razvoj*. Zagreb: Metodički ogledi, 14/2, str. 9-23.
- Batina, K. (2005). *Baština Gorskog kotara i njezina primjena: Oblici muzeološke i turističke prezentacije*. Etnološka tribina, Vol. 34/35, No. 27-28, str. 185-196.
- Bognar, A. i Pécsi, M. (2003). *Suvremeno poimanje geografskog okoliša*. Zadar: Zbornik 3. hrvatskog kongresa geografa, str. 35-42.
- Breiting, S., Mayer, M., Mogensen, F. i sur. (2008). *Kriteriji kvalitete za škole, ki vzgajajo in izobražujejo za trajnostni razvoj*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- Broda, H. W. (2007). *Schoolyard-Enchaced Learning: Usung the Outdoors as an Institutional Tool*. Stenhouse Publishers.
- Brunđić, D. i sur. (1999). *Pregled stanja biološke i krajobrazne raznolikosti Hrvatske*. Zagreb: Državna uprava za zaštitu prirode i okoliša.
- Carter, N. (2004). *Strategije zaštite okoliša*. Zagreb: Barbat.
- Cifrić, I. i Trako, T. (2008). *Usporedba percepcije prirodnog i kulturnog krajobraza u Hrvatskoj*. Zagreb: Socijalna ekologija. Vol. 17, No. 4, str. 379-403.
- Cooper, G. (2006). *Outdoors with Young People*. Scottish Mountaineering Trust.
- Cvitanović, A. (2002). *Geografski rječnik*. Zadar: Hrvatsko geografsko društvo – Zadar, Matica hrvatska Zadar, Filozofski fakultet Zadar, str. 348.
- Delort, R. i Walter, F. (2002). *Povijest europskog okoliša*. Zagreb: Barbat.
- Dillon, J., Morris, M., Lisa O'Donnell, L., Reid, A., Rickinson, M., Scott, W. (2005). *Engaging and Learning with the Outdoors – The Final Report of the Outdoor Classroom in a Rural Context Action Research Project. A Review of Research on Outdoor Learning*. Shrewsbury: Field Studies Council. URL: <http://www.nfer.co.uk/publications/pdfs/downloadable/ocr.pdf> (12.6.2008.)
- Državni zavod za statistiku. (2009). *Statističke informacije 2009.*, str. 28-30.
- Đikić, D., Glavač, H., Glavač, V., Hršak, V., Jelavić, V., Njegač, D., Simončić, V., Springer, O. P., Tomašković, I. i Vojvodić, V. (2001). *Ekološki leksikon*. Zagreb: Barbat.
- Ford, P., M. (1986). *Outdoor Education: Definition and Philosophy*. ERIC.
- Glavač, V. (2001). *Znanstvene osnove ekologije, zaštite prirode i okoliša*. Ekološki rječnik. Zagreb: Barbat, str. 15-44.
- Hodson, D. (2004). *Going beyond STS: Towards a curriculum for sociopolitical action*. *The Science Education Review*, 3, 2-7.
- Kavedžija, I. (2009). *Energija i odgovornost – model obrazovanja za demokratsko građanstvo i obnovljivi izvori energije*. Zagreb: Socijalna ekologija, Vol. 18, No. 1, str. 46-57.
- Kerovec, M. i Mihaljević, Z. (2004). *Ekologija, zaštita prirode i okoliša*. Ekologija u odgoju i obrazovanju. Gospić: Sveučilište u Rijeci, Visoka učiteljska škola u Gospiću, str. 1-7.

- Martinović, J. (1997). *Tloznanstvo u zaštiti okoliša*. Zagreb: Lijepa naša.
- Matas, M. (2001). *Geografski pristup okolišu*. Petrinja: Visoka učiteljska škola.
- Matas, M. (2004). *Geografski pristup okolišu*. Ekologija u odgoju i obrazovanju. Gospić: Sveučilište u Rijeci, Visoka učiteljska škola u Gospiću, str. 8-21.
- Meyer, H. (2002). *Didaktika razredne kvake*. Zagreb: Educa.
- Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa. (2006). *Nastavni plan i program za osnovnu školu*.
- Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa. (2008). *Nacionalni okvirni kurikulum*.
- Narodne novine. (2005). *Zakon o zaštiti prirode*. URL: <http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/288893.html> (12.08.2009.)
- Narodne novine. (2007). *Zakon o potvrđivanju Okvirne konvencije Vijeća Europe o vrijednosti kulturne baštine za društvo*. URL: <http://narodne-novine.nn.hr/clanci/medunarodni/328922.html> (12.08.2009.)
- Pasavi, M., Ernoić, M., Ozimec, R. i Poljak, F. (2002). *Hrvatske pasmine domaćih životinja*. Zagreb: Ministarstvo zaštite okoliša i prostornog uređenja.
- Rogić, I. (2003). Obzirni/održivi razvitak u iskustvu modernosti. Društvena istraživanja, 12 (65-66), 361-379.
- Stokes, E., Edge, A. i West, A. (2001). *Environmental education in the educational systems of the European Union*. London: Centre for Educational Research, London School of Economics and Political Science.
- Terhart, E. (2001). *Metode poučavanja i učenja*. Zagreb: Educa.
- Thomas, S. C. (2009).** *Telling Stories With Photo Essays*. Corwin Press. URL: <http://www.springerlink.com/content/uw844410k2842344/> (12.8.2009.)
- Ujedinjeni narodi. (2005). *Agenda 21*. URL: <http://www.un.org/esa/sustdev/documents/agenda21/> (11.8.2008.)
- UNESCO. (2002). *Cultural Diversity, Common Heritage Plural Identities*. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0012/001271/127161e.pdf> (11.8.2008.)
- Uzelac, V. i Pejčić, A. (2004). *Od ekološke (ne)pismenosti prema cjeloživotnom učenju za održivi razvoj*. Ekologija u odgoju i obrazovanju (Golac, S.; Husanović-Pejnović, D., Vrcić-Mataija, S., Kreković, M., Grahovac-Pražić, V.). Gospić: Visoka učiteljska škola u Gospiću, str. 28-56.
- Vovk Korže, A. i Lipovšek I. (2004). *Prispevek geografije k okoljskemu izobraževanju*. Didactica Slovenica: Pedagoška obzorja, 19 (1), str. 64-78.

THE OPPORTUNITIES OF ACQUIRING KNOWLEDGE AND UNDERSTANDING OF NATURAL AND CULTURAL HERITAGE IN PRIMARY SCHOOLS IN THE REPUBLIC OF CROATIA

Zdenka Čukelj

Postgraduate doctoral study in educational sciences, The Faculty of Teacher Education Zagreb

Summary

This paper analyses out-of-classroom teaching in primary schools in the Pannonian lowland and Coastal region of Croatia, as well as the opportunities for pupils (forms 5 to 8) to learn about the environment and natural and cultural heritage of their county. The representative sample consisted of 230 primary schools from the Pannonian lowland and Coastal region, attended by 53.837 pupils from 5th to 8th forms.

The research found that the majority of pupils learn about the local environment in regular school lessons. In both geographical areas schools provide education outside the classroom, where pupils learn about cultural heritage, and the lessons are usually focused on familiarizing the pupils with oral and written heritage, as well as with castles and forts. Primary schools seldom provide out-of-classroom teaching about natural monument, soil, lakes or rivers, so the majority of pupils have no opportunity to acquire knowledge and understanding of these first hand. The findings lead to the conclusion that primary schools in the Pannonian lowland and Coastal region provide out-of-classroom learning in which pupils acquire knowledge, understanding and skills related to the environment of their county. However, the choice of the places for teaching is usually narrowed down to protected category monuments near the school or town so there is a difference between opportunities for learning about natural and cultural heritage, not only among but also within geographic areas, in the Republic of Croatia.

Key words: *environment, natural and cultural heritage, outdoor learning, project teaching*

MÖGLICHKEITEN DES WISSENSERWERBS UND DER ERKENNTNISSE ZUM KULTUR- UND NATURERBE IN DEN GRUNDSCHULEN DER REPUBLIK KROATIEN

Zdenka Čukelj

Doktoratsstudium der Früherziehung und Pflichtausbildung, Fakultät für Lehrerbildung der Universität Zagreb

Zusammenfassung

Im vorliegenden Artikel wird außerschulischer Unterricht in den Grundschulen des Pannonischen Kroatiens und des kroatischen Küstenlandes analysiert, sowie die Möglichkeit, dass Schüler der Klassen V bis VIII ihre Umwelt bzw. Kultur- und Naturerbe ihrer Heimat kennenlernen. Die Untersuchung wurde an einem repräsentativen Muster von 230 Grundschulen mit 55.374 Schülern der Klassen V bis VIII im Pannonischen Kroatien und kroatischen Küstenland durchgeführt. Durch die Untersuchung wurde festgestellt: Die meisten Schüler lernen ihre lokale Umgebung im regelmäßigen schulischen Unterricht kennen; in beiden genannten Regionen findet außerschulischer Unterricht statt, wo die Schüler das Kulturerbe kennenlernen, meistens geht es um mündliches und schriftliches Kulturerbe, sowie um Schlösser und Festungen. In den Grundschulen kommt es seltener vor, dass die Schüler im außerschulischen Unterricht Naturdenkmäler, den Boden, Seen und Flüsse besichtigen, die meisten Schüler haben also keine Möglichkeit, die Erkenntnisse dazu in der unmittelbaren Realität zu erwerben. Aus den Forschungsergebnissen wurde geschlossen, dass in den Grundschulen des Pannonischen Kroatiens und des kroatischen Küstenlandes der außerschulische Unterricht realisiert wird, im Rahmen dessen Schüler Wissen, Kenntnisse und Erkenntnisse über ihre Umwelt und Heimat erwerben, und dass zwischen und unter natürlichen und geographischen Regionen der Republik Kroatien Unterschiede bestehen hinsichtlich der Möglichkeiten der Schüler, das Kultur- und Naturerbe kennenzulernen.

Schlüsselwörter: *Umwelt, Kultur- und Naturerbe, außerschulischer Unterricht, Projektunterricht*